

Boekbesprekingen

Groot, Kees de, Jos Pieper & Willem Putman (red.) (2013), *Zelf zorgen voor je ziel: De actualiteit van christelijke spirituele centra*, (UTRECHTSE STUDIES, XVII), Almere: Uitgeverij Parthenon, pp. 208, ISBN 9789079578498, € 24.90.

‘Zelf zorgen voor je ziel’ is een goed geschreven, interessant en relevant boek. Het centrale thema is de relatie tussen (‘nieuwe’) spiritualiteit en christendom en in het empirische deel van het boek wordt dit onderzocht aan de hand van een analyse van 57 christelijk geïnspireerde spirituele centra en 800 bezoekers. Het thema is vooral vernieuwend omdat het twee onderzoeklijnen in de godsdienstsociologie bijeen brengt. Enerzijds is er al veel geschreven over secularisering, ontkerkelijking en de positie van het christendom in de Westerse samenleving. Anderzijds verschijnen er steeds meer studies over religieuze verandering – over de opkomst, verspreiding en aantrekkingskracht van post-christelijke vormen van spiritualiteit buiten de kerken. Hoe het christendom zelf transformeert en, vooral, welke rol (‘nieuwe’) spiritualiteit daarin speelt is goeddeels onderbelicht gebleven. ‘Zorgen voor de ziel’ is daarom een welkome bijdrage aan het godsdienstsociologische debat. Het onderzoek toont de verschillende soorten centra, hun missies en doelstellingen, en het demografische profiel – de achtergronden, overtuigingen, motivaties en ervaringen – van de bezoekers. De indeling van bezoekers in vier typen – religieus, spiritueel, religieus-spiritueel, religieus noch spiritueel, levert belangrijke informatie op. Zo nuanceren de auteurs de veelgehoorde klacht over ‘zuiver’ spirituelen als zelf-gericht, narcistisch en nauwelijks maatschappelijk betrokken. Uit de empirische gegevens blijken de verschillen tussen ‘religieuzen’ en ‘spirituelen’ relatief klein als het gaat om gerichtheid op de ander en vrijwilligerswerk.

Maar er valt ook het een en ander aan te merken en af te dingen. In de eerste plaats mist het boek een duidelijke, meer inhoudelijke, conceptualisering van waar het begrip spiritualiteit voor staat. Uiteraard: spiritualiteit staat onder meer voor individueel zoekgedrag, een oriëntatie op ervaring en wordt, sociologisch beschouwd, vooral gemotiveerd door maatschappelijke processen als de-institutionalisering, pluralisering en subjectivering. Maar daarmee is nog niets gezegd over wat voor soort spiritualiteit wij het hier hebben. Wordt er specifiek verwezen naar christelijke vormen van spiritualiteit – naar de mystieke stromingen en ervaringsgerichte ‘binnenkant’ van de traditie? Of hebben wij het hier over esoterische vormen van spiritualiteit waar de kerkelijke doctrines worden verworpen, dualisme plaats maakt voor holisme en de (menselijke) natuur als sacraal wordt beschouwd (zie bijvoorbeeld Campbell, Heelas, Hanegraaff)? Of allebei? Een analytisch onderscheid tussen spirituele christenen en post-christelijke spirituelen is vooral relevant omdat de relatie tussen beide groeperingen gekenmerkt wordt door spanning en conflict. Door te werken met een brede, alomvattende definitie van spiritualiteit wordt

een systematische vergelijking moeilijk gemaakt en komen de volgende vragen niet of nauwelijks aan de orde: werken de christelijke spirituele centra nu vanuit de ‘eigen’ traditie of incorporeren zij spirituele denkbeelden en praktijken uit het esoterische milieu? Bestaan er in de praktijk spanningen tussen deze twee vormen van spiritualiteit en, als dat zo is, wat zijn de pijnpunten en hoe wordt daarover onderhandeld? Daar liggen naar mijn idee relevante onderzoeksvragen die bijdragen aan het academisch debat over (post) christelijke spiritualiteit.

Een verwant punt is dat er in het onderzoek niet geselecteerd is op spirituele centra in het algemeen (waarbij alle varianten van spiritualiteit vertegenwoordigd zouden zijn) maar specifiek op christelijk geïnspireerde centra. Hierdoor wordt een aantal van de uitkomsten nogal voorspelbaar omdat er, in kwantitatieve termen, geselecteerd is op de afhankelijke variabele. Anders gezegd: de selectie bepaalt in sommige gevallen de conclusie die getrokken wordt. Zo is het niet verwonderlijk dat de meerderheid van de bezoekers zich “nog het meest verwant [voelt] met de christelijke traditie” (p. 93), de activiteiten in de centra beschouwt als een “welkome aanvulling” op de traditionele geloofsbelijdenis (p. 85) en onderschrijft dat er “te weinig ruimte [bestaat] binnen de kerken voor spiritualiteit” (p. 82). Ook verbaast het niet dat bijna de helft van de bezoekers zichzelf beschouwt als religieus *en* spiritueel (p. 86).

Een laatste punt van kritiek heeft betrekking op het feit dat er op grond van deze kleine, specifieke en a-historische gevalstudie uitspraken worden gedaan over algemene godsdienstsociologische theorieën. Duidt de aandacht voor (nieuwe) spiritualiteit in christelijke centra nu op een voortgaande secularisering, religieuze substitutie of op een spirituele revolutie? Het is de vraag of het onderzoek iets kan bijdragen aan dergelijke debatten – vooral omdat deze betrekking hebben op een algemeen publiek (in plaats van een specifieke groep) en historisch-sociologische ontwikkelingen (in plaats van een momentopname). En misschien moeten we überhaupt wat kritischer worden over de niet aflatende stammenstrijd tussen academici als Steve Bruce – die al jaren de seculariseringsthese verdedigt – en Paul Heelas en zijn stelling over een ‘spirituele revolutie’. Dat kerkverlaters dikwijls atheïst worden en anderen esoterisch-spiritueel, dat is een onomstreden gegeven. In plaats van een oneindig debat over secularisering *of* spiritualisering, is het daarmee relevanter om te onderzoeken hoe en waarom post-christelijke individuen terecht komen in één van deze posities. Daarnaast is ook empirisch onderzoek nodig naar verandering van traditie en de rol die (‘nieuwe’) spiritualiteit daarin speelt. ‘Zelf zorgen voor je ziel’ is wat dit betreft een uitstekende bijdrage.

Stef Aupers

(Centre for Rotterdam Cultural Sociology (CROCUS) Erasmus University)